IJCRT.ORG ISSN : 2320-2882

INTERNATIONAL JOURNAL OF CREATIVE RESEARCH THOUGHTS (IJCRT)

An International Open Access, Peer-reviewed, Refereed Journal

महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालयांमार्फत दिल्या जाणाऱ्या सेवा

डॉ. संगिता गंगाराम उतेकर

ग्रंथपाल

द. ग. तटकरे महाविदयालय माणगाव – रायगड

सारांश:

महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालये ज्ञानप्रसार आणि समाजाच्या शैक्षणिक, सांस्कृतिक तसेच आर्थिक प्रगतीसाठी महत्त्वाची भूमिका बजावतात. या संशोधन प्रबंधात सार्वजनिक ग्रंथालयांमार्फत दिल्या जाणाऱ्या विविध सेवा, त्यांचा उपयोग, प्रभाव आणि भविष्यातील संभाव्यता यांचा सखोल अभ्यास करण्यात आला आहे.

प्रस्तावना:

ग्रंथालये केवळ पुस्तके ठेवण्याची जागा नसून ती समाजाच्या ज्ञानप्रसारासाठी आणि सांस्कृतिक समृद्धीसाठी महत्त्वाची भूमिका बजावतात. महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालये शहरी तसेच ग्रामीण भागातील नागरिकांना वाचनाची संधी उपलब्ध करून देतात. शिक्षणाचा प्रचार, संशोधनाला चालना आणि वाचनसंस्कृती वृद्धिंगत करण्याच्या दृष्टीने ही ग्रंथालये अत्यंत आवश्यक आहेत. कालानुरूप या ग्रंथालयांनी पारंपरिक सेवांव्यतिरिक्त डिजिटल व तांत्रिक सुविधांचा समावेश करून आपली सेवा सुधारली आहे. समाजातील सर्व स्तरांपर्यंत ज्ञान पोहोचविण्याचे कार्य ही ग्रंथालये यशस्वीपणे करत आहेत. महाराष्ट्र सरकारने सार्वजनिक

ग्रंथालयांचे जाळे विस्तारित करून माहिती व तंत्रज्ञानाच्या सहाय्याने ग्रंथालये अधिक प्रभावी बनवण्याचा प्रयत्न केला आहे. आजच्या डिजिटल युगात वाचकांची बदलती गरज लक्षात घेऊन, पारंपरिक पुस्तकांव्यतिरिक्त ऑनलाइन ग्रंथालये, ई-बुक्स, डिजिटल संग्रह आणि इंटरनेट सुविधा उपलब्ध करून देण्यात आल्या आहेत. या संशोधन प्रबंधामध्ये महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालयांमार्फत दिल्या जाणाऱ्या सेवा, त्यांचा उपयोग, वाचनसंस्कृतीवरील प्रभाव आणि भविष्यातील सुधारणा यांचा सखोल आढावा घेण्यात आला आहे.

उद्दिष्टे:

१. महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालयांची सद्यस्थिती जाणून घेणे.

२. महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालय देत असलेल्या स्पर्धापरीक्षेबाबतच्या सेवांचा अभ्यास करणे.

गरज व महत्व:

महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालये केवळ पारंपरिक पुस्तकसेवा पुरविणाऱ्या संस्थाच नाहीत, तर त्या डिजिटल आणि स्पर्धा परीक्षांसाठी आवश्यक साधनसंपत्ती उपलब्ध करून देणाऱ्या केंद्रस्थानांमध्ये परिवर्तित झाल्या आहेत. या संशोधनाचा मुख्य उद्देश महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालयांची सद्यस्थिती जाणून घेणे आणि विशेषतः स्पर्धा परीक्षांसाठी दिल्या जाणाऱ्या सेवांचा सखोल अभ्यास करणे हा आहे.

सार्वजनिक ग्रंथालये विद्यार्थ्यांसाठी, संशोधकांसाठी आणि सामान्य वाचकांसाठी माहितीचे महत्वाचे स्रोत आहेत. यामध्ये स्पर्धा परीक्षांसाठी आवश्यक संदर्भ साहित्य, मार्गदर्शन वर्ग, ऑनलाइन संसाधने, डिजिटल ई-बुक्स आणि मोफत वाचन कक्ष यांचा समावेश आहे. महाराष्ट्र शासनाने याकरिता विशेष धोरणे आखली असून, ग्रामीण आणि शहरी भागांमध्ये या सेवांचा प्रभाव वेगवेगळ्या स्वरूपात आढळतो. ग्रामीण भागातील ग्रंथालयांमध्ये अद्यापही भौतिक साधनसंपत्तीवर अधिक भर आहे, तर शहरी भागातील ग्रंथालये हळूहळू डिजिटल तंत्रज्ञानाच्या मदतीने ई-लायब्ररी प्रणालीकडे वाटचाल करत आहेत.

स्पर्धा परीक्षांसाठी आवश्यक संदर्भ ग्रंथ, ऑनलाईन डेटाबेस आणि डिजिटल प्रशिक्षण सुविधा उपलब्ध करून देणाऱ्या सार्वजनिक ग्रंथालयांचा अभ्यास करणे गरजेचे आहे. याशिवाय, या सेवांच्या उपलब्धतेमध्ये असलेल्या अडचणी आणि भविष्यातील सुधारणा करण्याच्या संधींचाही आढावा घेणे गरजेचे आहे.

महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालये शहरी तसेच ग्रामीण भागातील नागरिकांना ज्ञानसंपादनाची संधी उपलब्ध करून देतात. ही ग्रंथालये सर्व वयोगटांतील वाचकांसाठी शिक्षण, संशोधन आणि करमणुकीसाठी महत्त्वाचे स्रोत ठरतात. यामध्ये विद्यार्थी, शिक्षक, संशोधक, व्यावसायिक आणि सामान्य नागरिक यांचा समावेश होतो.

सार्वजनिक ग्रंथालयांची व्याप्ती केवळ मुद्रित पुस्तके आणि संदर्भ साहित्य पुरवण्यापुरती मर्यादित नसून ती डिजिटल संसाधने, ऑनलाइन सेवा, प्रशिक्षण कार्यक्रम, तसेच सामाजिक आणि सांस्कृतिक उपक्रमांपर्यंत विस्तारली आहे. विशेषतः, महाराष्ट्र शासनाने ग्रामीण आणि आदिवासी भागातील ग्रंथालयांवर अधिक भर दिला आहे, जेथे डिजिटल तंत्रज्ञानाच्या मदतीने माहिती आणि शिक्षण सुलभ केले जात आहे.

याशिवाय, स्पर्धा परीक्षांसाठी विशेष वाचन कक्ष, अपंगांसाठी सुलभ ग्रंथालये, तसेच फिरत्या ग्रंथालयांच्या माध्यमातून दुर्गम भागातील नागरिकांपर्यंत पुस्तके पोहोचवण्याची सुविधा यामध्ये समाविष्ट आहे. सार्वजनिक ग्रंथालयांची सेवा सामाजिक समरसता आणि ज्ञानप्रसाराला चालना देण्यास मदत करते, ज्यामुळे संपूर्ण राज्याच्या शैक्षणिक आणि सांस्कृतिक प्रगतीस हातभार लागतो.

महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालय प्रणाली:

महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालय प्रणाली ही राज्यातील ज्ञानप्रसारासाठी एक महत्त्वाचा आधारस्तंभ आहे. शिक्षणाचा प्रसार, माहितीपर संसाधनांचा उपयोग आणि संशोधनासाठी आवश्यक साधनसामग्री पुरवण्याच्या उद्देशाने ही प्रणाली कार्यरत आहे. महाराष्ट्र शासनाच्या अंतर्गत विविध प्रकारच्या सार्वजनिक ग्रंथालयांचे जाळे विस्तारलेले आहे, जे राज्यातील नागरिकांना मोफत किंवा सुलभ दरात माहिती आणि वाचनसाहित्य उपलब्ध करून देतात. या प्रणालीमध्ये पारंपरिक आणि आधुनिक तंत्रज्ञानाधारित सेवांचा समावेश असून, विविध स्तरांवर ती कार्यरत आहे.

महाराष्ट्र सार्वजनिक ग्रंथालय अधिनियम, 1967 अंतर्गत ही प्रणाली कार्यरत आहे. हा कायदा राज्यातील सार्वजनिक ग्रंथालयांचे नियमन, प्रशासन आणि विकास सुनिश्चित करतो. या अधिनियमाद्वारे ग्रंथालयांना आवश्यक निधी, कर्मचारी आणि इतर संसाधने उपलब्ध करून देण्यासाठी शासनाने एक ठोस आराखडा आखला आहे. तसेच, यामध्ये ग्रंथालयांच्या कार्यपद्धती आणि वाचनसंस्कृतीच्या संवर्धनासाठी विविध नियम व धोरणे अंतर्भूत आहेत.

महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालयांची संरचना:

महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालय प्रणाली अनेक स्तरांवर विभागली गेली आहे. राज्य सार्वजनिक ग्रंथालय हे या व्यवस्थेचे प्रमुख केंद्र असून, त्याअंतर्गत जिल्हा आणि तालुका ग्रंथालये कार्यरत आहेत. नगरपालिका ग्रंथालये शहरी भागात तर ग्रामीण व आदिवासी भागातील ग्रंथालये दुर्गम ठिकाणी ज्ञानप्रसाराचे कार्य करतात. याशिवाय, दृष्टिहीन आणि शारीरिक दृष्ट्या अपंगांसाठी विशेष ग्रंथालये उपलब्ध आहेत, जे विशेष सुविधा आणि सुलभ साहित्य पुरवतात. संशोधन क्षेत्रासाठी स्वतंत्र ग्रंथालये देखील कार्यरत असून, ती उच्च शिक्षण आणि अभ्यासक्रमासाठी महत्त्वाची भूमिका बजावतात.

- राज्य सार्वजनिक ग्रंथालय
- जिल्हा व तालुका ग्रंथालये
- नगरपालिका ग्रंथालये
- ग्रामीण व आदिवासी भागातील ग्रंथालये
- विशेष ग्रंथालये (दृष्टिहीन, शारीरिकदृष्ट्या अपंग व संशोधन ग्रंथालये)

माहिती आणि तंत्रज्ञानाच्या युगात महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालये डिजिटल सेवांच्या दिशेने वाटचाल करत आहेत. डिजिटायझेशन आणि ऑनलाइन सेवा पुरवण्यावर विशेष भर दिला जात असून, यामध्ये ई-बुक्स, ऑनलाइन कॅटलॉग, डिजिटल आर्काइव्ह आणि ग्रंथालय वेब पोर्टल्सचा समावेश आहे. तसेच, अनेक ग्रंथालयांनी मोबाईल ॲप्सच्या माध्यमातून वाचकांना ग्रंथालयाची सेवा घरबसल्या उपलब्ध करून दिली आहे. या उपक्रमांमुळे ग्रंथालयांची पोहोच अधिक विस्तृत झाली असून, माहितीचा सहज आणि सुलभ वापर शक्य झाला आहे.

महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालायांमार्फत उपलब्ध करून दिल्या जाणाऱ्या सेवा:

या शोध निबंधाकरता माहितीची जमवाजमव करताना, संशोधकाने महाराष्ट्रातील विविध सार्वजनिक ग्रंथालयांचे सर्वेक्षण केला. यात ग्रामीण आणि शहरी भागातील ग्रंथालयांचा समावेश होता. या सर्वेक्षणातून ग्रंथालये विविध प्रकारच्या सेवांद्वारे ज्ञानप्रसाराचे कार्य करत असल्याचे स्पष्ट झाले. उपलब्ध सेवा पारंपरिक स्वरूपाच्या तसेच आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून डिजिटल स्वरूपात देखील दिल्या जात आहेत असे

निदर्शनास आले. महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालायांमार्फत उपलब्ध करून दिल्या जाणाऱ्या सेवांचे विश्लेषण पुढील प्रमाणे:

पारंपरिक सेवा:

ग्रामीण आणि शहरी भागातील सर्वेक्षणादरम्यान असे आढळले की, बहुतांश सार्वजनिक ग्रंथालये मुद्रित पुस्तके आणि संदर्भ साहित्य पुरवतात. अनेक जिल्हा आणि तालुका ग्रंथालयांमध्ये स्थानिक आणि राष्ट्रीय स्तरावरील वर्तमानपत्रे आणि नियतकालिके उपलब्ध आहेत. विशेषतः शहरी भागातील ग्रंथालयांमध्ये संशोधन वाचनासाठी स्वतंत्र वाचनालय सुविधा उपलब्ध आहे, तर ग्रामीण भागात अशा सुविधा तुलनेने कमी प्रमाणात आहेत. नागपूर आणि पुणे येथील ग्रंथालयांमध्ये संशोधन वाचनालयांसाठी स्वतंत्र कक्ष उपलब्ध असल्याचे आढळले, जेथे विद्यार्थी आणि संशोधक नियमित भेट देतात.

डिजिटल सेवा:

ग्रंथालयांच्या आधुनिकीकरणाच्या दिशेने मोठे पाऊल म्हणून, अनेक सार्वजनिक ग्रंथालयांनी ई-बुक्स, ऑनलाइन डेटाबेस आणि डिजिटल आर्काइव्ह उपलब्ध करून दिले आहेत. विशेषतः मुंबई आणि पुणे येथील ग्रंथालयांमध्ये ग्रंथालय वेब पोर्टल आणि मोबाईल ॲप्सच्या माध्यमातून पुस्तके घरबसल्या उपलब्ध करून देण्याची सुविधा उपलब्ध आहे. रिमोट ॲक्सेस सेवा देखील काही ग्रंथालयांमध्ये कार्यान्वित करण्यात आली आहे, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांना आणि संशोधकांना कोणत्याही ठिकाणाहून ग्रंथालयाच्या डिजिटल संसाधनांचा वापर करता येतो. मात्र, ग्रामीण भागातील ग्रंथालयांमध्ये या सुविधा अजूनही अपुरी असल्याचे सर्वेक्षणातून स्पष्ट झाले.

शैक्षणिक व प्रशिक्षण सेवा:

शैक्षणिक आणि प्रशिक्षण सेवांच्या आढाव्यात असे आढळले की, विद्यार्थी आणि संशोधकांसाठी कार्यशाळा व सेमिनार्स नियमितपणे ग्रंथालायांमार्फत आयोजित केल्या जातात. विशेषतः स्पर्धा परीक्षांसाठी मोठ्या शहरांतील ग्रंथालयांमध्ये विशेष वाचन कक्षांची व्यवस्था केली गेली आहे. औरंगाबाद आणि कोल्हापूर येथील काही ग्रंथालयांमध्ये व्यावसायिक कौशल्य वाढविण्यासाठी प्रशिक्षण कार्यक्रम देखील राबवले जातात.

ग्रामीण भागातील काही ग्रंथालयांमध्ये असे उपक्रम अजूनही सुरुवातीच्या टप्प्यात असल्याचे आढळले, मात्र भविष्यात त्याचा अधिक विस्तार करण्याच्या योजना त्यांनी आखलेल्या आहेत.

मोबाइल ग्रंथालय सेवा:

ग्रामीण आणि दुर्गम भागातील लोकांसाठी पुस्तक वितरण सेवा देण्यासाठी काही जिल्ह्यांत फिरत्या ग्रंथालयांची सोय करण्यात आली आहे. सर्वेक्षणादरम्यान, सातारा आणि गडचिरोली जिल्ह्यांमध्ये सौरऊर्जेवर चालणारी मोबाइल ग्रंथालये कार्यरत असल्याचे आढळले, ज्यामुळे वीज नसलेल्या भागातही वाचनसंस्कृतीला चालना मिळत आहे.

वाचक सेवा आणि उपक्रम:

वाचनसंस्कृतीला प्रोत्साहन देण्यासाठी विविध उपक्रम राबवले जात आहेत. ग्रामीण भागात 'वाचन प्रेरणा अभियान' आणि 'ग्रंथदिंडी' सारख्या उपक्रमांचा मोठ्या प्रमाणात प्रचार केला जात आहे. मुंबई आणि पुणे येथील काही ग्रंथालयांमध्ये कथा वाचन आणि पुस्तक परिषदांचे आयोजन वारंवार केले जाते. 'पुस्तक दत्तक योजना' आणि 'ग्रंथालय सदस्यता कार्यक्रम' यांसारख्या उपक्रमांमुळे वाचकांची संख्या वाढवण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

सर्वेक्षणानुसार, सार्वजनिक ग्रंथालयांच्या विविध सेवांमधून महाराष्ट्रातील वाचनसंस्कृती समृद्ध होत आहे, तसेच नवीन तंत्रज्ञानाच्या मदतीने डिजिटल ग्रंथालय सुविधांमध्ये वाढ होत आहे. महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालये वाचकांना विविध प्रकारच्या सेवा पुरवतात. या सेवा पारंपरिक मुद्रित साहित्यापासून ते अत्याधुनिक डिजिटल सुविधांपर्यंत विस्तारित झाल्या आहेत. संशोधनातून असे निदर्शनास आले की शहरी ग्रंथालयांमध्ये डिजिटल सुविधा अधिक विकसित झाल्या असून, ग्रामीण भागांमध्ये पारंपरिक सेवांवर अधिक भर दिला जातो. उदाहरणार्थ, पुणे आणि मुंबई यांसारख्या शहरांतील ग्रंथालयांमध्ये ऑनलाईन कॅटलॉग, डिजिटल आर्काइव्ह आणि मोबाईल ॲप्सद्वारे सेवा उपलब्ध आहेत, तर कोल्हापूर आणि गडचिरोली सारख्या भागांमध्ये फिरत्या ग्रंथालयांच्या माध्यमातून पुस्तक वितरण सेवा प्रभावी ठरली आहे.

महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालायांवर प्रभाव टाकणारे घटक आणि आव्हाने:

सर्वेक्षणानुसार, वाचनसंस्कृतीला चालना देण्यासाठी आणि ग्रंथालयांच्या वापरास प्रवृत्त करण्यासाठी अनेक घटक प्रभाव टाकतात. सर्वेक्षणात ग्रामीण आणि शहरी भागातील सार्वजनिक ग्रंथालयांचा समावेश होता. यातून काही सकारात्मक परिणाम आढळले, तसेच काही गंभीर आव्हाने देखील स्पष्ट झाली.

सकारात्मक प्रभाव:

वाचनसंस्कृती वृद्धिंगत करणे:

सर्वेक्षणात सहभागी झालेल्या अनेक वाचकांनी कबूल केले की ग्रंथालये त्यांच्या वाचनाच्या सवयी वाढविण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावतात. विशेषतः शहरी भागातील ग्रंथालये अधिक सुव्यवस्थित असून, विद्यार्थ्यांसाठी आणि संशोधकांसाठी आवश्यक असलेली संदर्भ पुस्तके उपलब्ध असल्यामुळे वाचनसंस्कृती वृद्धिंगत होत आहे. पुणे आणि बंगळुरू यांसारख्या शहरांतील नामांकित सार्वजनिक ग्रंथालयांमध्ये दररोज शेकडो वाचक येतात.

संशोधन आणि नवोपक्रमांना चालना:

शहरी भागातील विद्यापीठे आणि संशोधन केंद्रांच्या ग्रंथालयांमध्ये मोठ्या प्रमाणात संदर्भ ग्रंथ, संशोधन पत्रे आणि डिजिटल साधने उपलब्ध असल्यामुळे विद्यार्थ्यांना आणि संशोधकांना मोठा फायदा होतो. ग्रामीण भागात जरी संशोधनाची संधी तुलनेने कमी असली, तरी काही जिल्हा स्तरीय ग्रंथालये संशोधनासाठी मोफत प्रवेश देतात. उदाहरणार्थ, औरंगाबाद आणि कोल्हापूरमधील ग्रंथालयांमध्ये स्थानिक कृषी संशोधनावर आधारित पुस्तके मोठ्या प्रमाणात उपलब्ध आहेत, जी शेतकऱ्यांसाठी उपयुक्त ठरतात.

डिजिटल साक्षरता वाढविण्यास मदत:

सर्वेक्षणात असे आढळले की, शहरी भागातील ग्रंथालये डिजिटल साधनांनी युक्त आहेत आणि तेथे संगणक व इंटरनेट सुविधाही उपलब्ध आहेत. मुंबईतील काही ग्रंथालये ई-बुक्स आणि ऑनलाईन जर्नल्स पुरवितात. मात्र, ग्रामीण भागातील ग्रंथालयांमध्ये अद्याप डिजिटल सुविधांची कमतरता असल्याचे दिसून आले. काही ठिकाणी स्थानिक प्रशासनाने संगणक प्रशिक्षण आणि ऑनलाईन वाचन सुविधा पुरविण्यासाठी प्रयत्न सुरू केले आहेत, परंतु त्यात सातत्य नसल्यामुळे वाचनसंस्कृतीवर मर्यादा येतात.

मुख्य आव्हाने:

आर्थिक मर्यादा व अपुरे निधी:

ग्रामीण आणि शहरी दोन्ही भागांमध्ये आर्थिक निधीचा अभाव हे मोठे आव्हान आहे. अनेक ठिकाणी ग्रंथालयांना पुरेसा निधी मिळत नसल्यामुळे तेथील पुस्तकांचा साठा जुनाट आहे आणि अद्ययावत संदर्भ ग्रंथ उपलब्ध नाहीत. महाराष्ट्रातील काही जिल्ह्यांमध्ये ग्रंथालयांना वार्षिक निधी कमी मिळतो, त्यामुळे नवीन पुस्तके खरेदी करणे कठीण होते.

अद्ययावत ग्रंथसंपत्ती आणि तंत्रज्ञानाचा अभाव:

काही ठिकाणी ग्रंथालयांमध्ये जुनी आणि खराब झालेली पुस्तके मोठ्या प्रमाणात आढळतात. आमच्या सर्वेक्षणात असे आढळले की ग्रामीण भागातील अनेक ग्रंथालयांमध्ये संगणक, इंटरनेट आणि डिजिटल पुस्तके उपलब्ध नाहीत. परिणामी, विद्यार्थी आणि संशोधक यांना मर्यादित स्रोतांवर अवलंबून राहावे लागते.

वाचकसंख्या वाढविण्यासाठी प्रभावी प्रचाराची गरज:

सर्वेक्षणात असे दिसून आले की, अनेक लोकांना त्यांच्या परिसरातील ग्रंथालयांबद्दल पुरेशी माहितीच नाही. विशेषतः तरुण पिढी मोठ्या प्रमाणात डिजिटल माध्यमांकडे वळल्यामुळे ग्रंथालयांकडे दुर्लक्ष होते. काही शहरी ग्रंथालयांनी सोशल मीडियाचा वापर करून वाचकसंख्या वाढविण्याचा प्रयत्न केला आहे, परंतु ग्रामीण भागात अद्याप अशा मोहिमा फारशा प्रभावी झालेल्या नाहीत.

भविष्यातील सुधारणा आणि शिफारसी:

डिजिटायझेशन आणि स्मार्ट ग्रंथालय संकल्पना विकसित करणे:

अनेक देशांमध्ये "स्मार्ट ग्रंथालय" ही संकल्पना यशस्वी ठरत आहे. सर्वेक्षणातील वाचकांनी सूचित केले की, जर स्थानिक ग्रंथालयांमध्ये डिजिटल पुस्तके, ऑनलाईन कॅटलॉग आणि ई-लायब्ररी सेवा उपलब्ध करून दिल्या, तर वाचनसंस्कृतीला मोठी चालना मिळेल.

शालेय व महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांसाठी विशेष ग्रंथालय योजना राबविणे:

सर्वेक्षणात असे आढळले की, शाळा आणि महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांना अभ्यासासाठी चांगल्या ग्रंथालयांची गरज असते. म्हणून, राज्य सरकारने विशेष ग्रंथालय योजना सुरू करून शालेय आणि महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांसाठी स्वतंत्र अभ्यास केंद्र आणि संदर्भ ग्रंथालये उपलब्ध करून द्यावीत.

सार्वजनिक सहभाग वाढविण्यासाठी वाचन चळवळी आणि ऑनलाइन पोर्टल्स तयार करणे:

काही शहरी ग्रंथालयांनी "वाचन चळवळ" उपक्रम हाती घेतला आहे, जिथे वाचकांनी वाचलेल्या पुस्तकांचा अनुभव शेअर करता येतो. या उपक्रमांना ग्रामीण भागातही राबविल्यास लोकांना वाचनाची आवड निर्माण होऊ शकते.

सरकारकडून अधिक आर्थिक तरतूद व धोरणात्मक पाठबळ मिळविणे:

सरकारने सार्वजनिक ग्रंथालयांसाठी अधिक निधी उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. यामुळे नवीन पुस्तके, डिजिटल संसाधने आणि इंटरनेट सुविधा पुरविता येतील. तसेच, स्थानिक प्रशासनाने ग्रंथालयांसाठी स्वतंत्र धोरणे आखून त्यांना अधिक सक्षम करण्यासाठी प्रयत्न करायला हवेत.

निष्कर्ष:

ग्रंथालये ही कोणत्याही समाजाच्या बौद्धिक उन्नतीसाठी महत्त्वाची भूमिका बजावतात. सर्वेक्षणातून असे दिसून आले की, जरी काही सकारात्मक बदल झाले असले तरीही अजूनही अनेक सुधारणा करणे आवश्यक आहे. वाचनसंस्कृती वाढवण्यासाठी डिजिटल युगात ग्रंथालयांचे आधुनिकीकरण, प्रचार-प्रसार आणि सरकारी पाठबळ महत्त्वाचे ठरेल. महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालये समाजाच्या सर्व स्तरांपर्यंत ज्ञानप्रसार करण्याचे महत्त्वाचे साधन ठरत आहेत. आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या मदतीने ग्रंथालय सेवा अधिक प्रभावी बनवता येईल. वाचनसंस्कृती वाढवण्यासाठी आणि ग्रंथालयांचे महत्त्व अधोरेखित करण्यासाठी ठोस पावले उचलण्याची आवश्यकता आहे.

संदर्भ:

1. Allen Kent, (1984), Encyclopaedia of library and information science, Harper press, New York.

2. Gov.of India, (2009) National knowledge commission. Report National New Delhi.

3. Gov. of India, (2012), National Mission on Libraries. Report to the Nation.

4. Kale Kishor (2010),Information services and resource 1st ed. Nagpur, Vishva publisher and distributer's, p-1-102.

5. Kumbhar B.D. and Lamani Manohar,(2017) A case study of government district libraries information technology essay,pp-2.